

Erken Görünüm

Journal Pre-proof

Türk ve Kuzey Amerika Kızılderili Kültüründe Sepet Örucülüğü

Doç. Dr. Mehmet Ali EROĞLU

Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanat Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü
e-posta: mehmetalieroglu@akdeniz.edu.tr ORCID: 0000-0001-5576-9333

Mine DEMİRKAN

Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanat Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü
e-posta: mdemirkan00@hotmail.com ORCID: 0000-0003-3045-3468

DOI: 10.30794/pausbed.1275349

Dergi adı: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Journal Name: Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute

Gönderilme tarihi/Received: 03.04.2023

Kabul tarihi/Accepted: 16.07.2023

Bu makaleyi şu şekilde alıntılایn: Eroğlu, M. A. ve Demirkan, M., "Türk ve Kuzey Amerika Kızılderili Kültüründe Sepet Örucülüğü", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı xx, ss. xx-xxx.

To cite this article: Eroğlu, M. A. ve Demirkan, M., "Basket Knitting in Turkish and North American Indian Culture", *Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute*, Issue xx, pp. xx-xxx.

This is a PDF file of an article that has undergone enhancements after acceptance, such as the addition of a cover page and metadata, and formatting for readability, but it is not yet the definitive version of record. This version will undergo additional copyediting, typesetting and review before it is published in its final form, but we are providing this version to give early visibility of the article. Please note that, during the production process, errors may be discovered which could affect the content, and all legal disclaimers that apply to the journal pertain.

Bu, kabulden sonra kapak sayfası ve üst veri ekleme, okunabilirlik için biçimlendirme gibi geliştirmelere tabi tutulan bir makalenin PDF dosyasıdır, ancak henüz dosyanın kesin sürümü değildir. Bu sürüm, son haliyle yayınlanmadan önce ek dosya düzenleme, dizgi ve incelemeden geçecektir, ancak makalenin erken görünürlüğünü sağlamak için bu sürümü sağlıyoruz. Üretim sürecinde içeriği etkileyebilecek hataların keşfedilebileceğini ve dergi için geçerli olan tüm yasal uyarıların geçerli olduğunu lütfen unutmayın.

TÜRK VE KUZEY AMERİKA KIZILDERİLİ KÜLTÜRÜNDE SEPET ÖRÜCÜLÜĞÜ*

Öz

Sepet örücülüğü, bitkilerin liflerini birbiri içine geçirerek veya dolayarak nesnelere üretmek olarak tanımlanabilir. Sepetler genellikle yiyecek ve eşya taşımak için kullanılan kaplardır. Ancak birçok uygarlıkta sepetler, Kuzey Amerika Yerlilerinde olduğu gibi, saklama ve taşıma fonksiyonundan farklı işlevlerde de kullanılmıştır. Amerika Yerlilerinin balık avlama, tohum toplama gibi günlük işlerinde kullanmak amacı ile sepet ürettikleri gibi cenaze törenleri için de farklı teknik ve formlarda sepetler ürettikleri bilinmektedir. Kuzey Amerika Yerlilerinde olduğu gibi, sepet örücülüğü Türklerin de en eski sanatlarından biridir. Bu çalışmada, ayrı kıtalarda, farklı coğrafyalarda, farklı hammaddeler ile yapılan Kuzey Amerika Yerli ve Türk sepet örücülüğünün desen, hammadde ve motiflerinin karşılaştırılması amaçlanmıştır. Araştırmaya konu olan Kızılderili kültürü ile Anadolu kültüründe benzerlikler gözlemlenmektedir. Bu benzerliklerden biri de bitkisel örücülüğün önemli ürünlerinden olan sepet örücülüğüdür. Bu bağlamda; iki kültür arasındaki sepet örücülüğü ürünlerindeki benzerliklerin incelenmesi amacıyla, 2015 yılında Kuzey Amerika Kızılderili rezervasyon alanında alan araştırması yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bitkisel örücülük, Sepet örücülüğü, Sepet, Kuzey Amerika Yerlileri, Türkler

BASKET KNITTING IN TURKISH AND NORTH AMERICAN INDIAN CULTURE

Abstract

Basket weaving, the practice of intertwining plant fibers to create objects, has been utilized for diverse purposes throughout history. Native North Americans and Turks, although geographically separate, both have profound histories in this craft. Besides their conventional use for storage and transport, baskets have served various roles including fishing aids and ceremonial objects. This study aims to draw comparisons between the materials, patterns, and motifs in Native North American and Turkish basket weaving. The striking similarities observed despite differing geographies and raw materials highlight the shared aspects of human creativity and functionality. In this context, a field study was conducted in 2015 in a Native American reservation area in North America to examine the similarities in basket weaving products between the two cultures.

Keywords: Herbal knitting, Basket knitting, Basket, Indians, Turks

* Bu çalışma 2015 yılında Amerika Birleşik Devletleri, Navajo rezervasyon alanında yapılan alan araştırmasından elde edilen veriler ile hazırlanmıştır.

1. GİRİŞ

İnsanoğlu yüzyıllar boyunca temel ihtiyaçlarını karşılamak için bitkisel ham maddeleri işlemiş, form vermiş ve bitkisel lifleri birbirleri arasından geçirerek nesne ve objeler üretmişlerdir. Sepet, bitkisel liflerden üretilen önemli objelerdendir ve tarihi 27. 000 yıl öncesine dayanmaktadır. Bazı toplumlarda, sepetin insandan önce var olduğuna inanılmaktadır. Babil mitolojisine göre, Tanrı Marduk dünyayı yaratırken denizlerin üzerine hasır sermiştir. Afrika'da yaşayan Dogon halkı ise, tanrının ilk yaratılan insana sepet verdiğiğine inanmaktadır. Peter Blue Cloud Mohawk Kuzey Amerika Yerli gruplarında yaratılıştan önce sepetin yeryüzünde bulunduğuna inandıklarını yazılarında belirtmektedir (Bernstein, 2003:9).

Neolitik dönem ile insanoğlu yerleşik hayata geçmiş, ihtiyaçları değışmeye ve basit ev eşyalarına ihtiyaç duyulmaya başlamıştır. Tarihçiler, arkeolojik bulgular doğrultusunda, sepet örücülüğünün bu evrede başladığını düşünmektedir. Sepetler, bitkisel lif gibi dayanıksız hammaddeden üretildiğii için, sepet bulguları kilden yapılmış kap kaçak parçalarının üzerindeki sepet dokusunun izleridir. En eski sepet buluntuları Yukarı Mısır Faiyum bölgesinde bulunmuştur ve radyo karbon analiz yöntemine göre 10. 000-12. 000 yıllık olduğu tespit edilmiştir (Neziroğlu, 2007:7). Sümerler ve Asurlular' da sepet örücülüğii yapmışlardır. British Müzesinde Asur Kralı Baniat'a ait bir heykelda Kral başının üstünde bir ritüel sepeti tutarken tasvir edilmiştir (Who Was Ashurbanipal, 2018). Sepet örücülüğii dünyadaki pek çok kültürde de görülmektedir. Bu kültürler arasında Kuzey Amerika Yerlileri ve Türklerde yer almaktadır.

Bu çalışmada; Kuzey Amerika Yerli ve Türk sepet örücülüğünün tarihsel gelişimi, örücülükte kullanılan hammaddeler ve teknikler incelenmiş; iki kültürün, desen ve sembolleri ile bezenen sepetlerin benzerliklerinin ve farklılıklarının ortaya konulması amaçlanmıştır.

İki kültürde de kullanımı yaygın olan, farklı malzeme ve teknikler ile yapılmış olan sepet örnekleri; teknik, desen, renk ve form özellikleri yönünden değerlendirilerek elde edilen bulgular sonucu günümüz beğeni ve şartlarına göre yorumlanarak, özgün tasarımların yapılması hedeflenmektedir.

2. Yöntem

Makale kapsamında; alan çalışması ve literatür taraması olmak üzere iki yöntem kullanılmıştır. Kuzey Amerika Kızılderililerin kültürlerini araştırmak amacıyla 2015 yılında Amerika Birleşik Devletleri toprakları içinde yer alan ve en önemli rezervasyon alanlarından biri olan Kuzey Amerika Navajo rezervasyon alanına gidilmiştir. Gallup, Santa Fe, Albuquerque, Chinle, Hubel, Shiprock bölgelerinde alan araştırması yapılmış, yerli halk ile görüşülerek kilim, sepet, battaniye gibi Kızılderili el sanatlarına ait objeler fotoğraflanarak arşivlenmiştir.

Kuzey Amerika Yerli kültürünün daha iyi algılanması, yerli el sanatları örneklerinin tarihsel bir bütünlük içinde görülebilmesi amacıyla Metropolitan Sanat Müzesi (Metropolitan Museum of Art) ve Amerika Yerlileri Ulusal Müzesinde (National Museum of the American Indian) de alan araştırması yapılmıştır. Alan araştırmasının Amerika bölümü tamamlandıktan sonra, alandan elde edilen bilgileri desteklemek ve karşılaştırmak amacıyla literatür taraması yapılmıştır.

Türk sepet örücülüğii araştırması kısmında ise literatür taraması yöntemi kullanılmış, Türkiye'deki bitkisel örücülük ve sepet örücülüğii hakkında yayınlanmış makaleler, tezler, basılı kitaplar araştırılmıştır. Kültür Bakanlığı Zembil Örücülüğii Sanatçısı Mine Kanatlı, Kültür Bakanlığı Bitkisel Örücülük Sanatçısı Nebiye Yıldız, Karamürsel Kadın Girişimci Üretim ve İşletme Kooperatifi Sepet Örücülüğii Eğitmeni Tuba Türkmen ve Karamürsel'in tek sepetisi Mehmet Ali Koygun telefon

görüşmesi yapılarak bilgiler alınmıştır. Kahramanmaraş depreminden dolayı Hatay Sepetçilik-Hasır Örne Kùltür Bakanlığı Sanatçısı Niyazi Köleoğlu ile irtibat kurulamamıştır. Sanatçının kişisel sosyal medya hesabındaki fotoğraflardan yararlanılmıştır. Sanatçılarla yapılan görüşmeler ve elde edilen bilgiler ışığında tespit edilen bulgulara çalışmanın ilgili bölümlerinde yer verilmiştir.

3. Bulgular

Alan araştırması ve literatür taraması sonucunda elde edilen en önemli bulgu; Türk kültüründe sepetler kullanım amaçlı ve fonksiyonel olarak üretilirken, Kızılderili kültüründe kullanım amacı ikinci plana alınarak dekoratif süs unsurları olarak üretilmektedirler. Bunun en önemli kanıtı; müzayedelerde ve müzelerde Kızılderili sepetlerinin yüksek fiyatlarda satılıyor olmasıdır.

Bu alan çalışması ve literatür araştırması kapsamında; sepet örücülüğünün iki farklı kültür olan Kuzey Amerika Yerlileri ve Türklerin önemli el sanatlarından olduğu anlaşılmaktadır. Amerikan Yerli halkı için sepet sadece bir obje olmamış, her daim mistik ve sembolik bir anlam ifade etmiştir. Kızılderili kültüründe sepet örmeciliğinin tarihsel süreci çok eskilere dayanmaktadır. Bu tarihsel süreç içinde, sepet üretimi bazı dönemlerde çılgınlık noktasına gelecek biçimde artmış, bazı dönemlerde ise üretim sayısı azalmıştır. Bu süreç içinde desen, renk ve motif olarak değişime uğramış olmasına rağmen, günümüzde turistik ve ticari amaçla üretilerek Kuzey Amerika Yerli sepetleri varlıklarını sürdürmeye devam etmektedir.

4. Türk Kültüründe Sepet Örücülüğü

Türkler tarih sahnesine çıktıkları Orta Asya topraklarında göçebe bir yaşam sürmelerine rağmen tarımla da uğraşmışlardır. Bitkisel örücülüğün hammaddesi olan buğday, arpa, mısır, pirinç, burçak yetiştirmiştir (Kılıç ve Albayrak, 2012:713). Bu bitkilerden lif elde etmiş, basit dokuma tekniği ile alttan ve üstten geçirerek tekstil yüzeyi oluşturmuşlardır.

Orta Asya'dan dünyanın farklı yerlerine göçen Türk toplulukları tarafından bitkisel örücülük bu bölgelerde de sürdürülmüştür. Kazaklar, Kırgızlar, Türkmenler, Karakalpaklar, Özbekler, tahıl grubu bitkilerinden olan, kamıştan çadırların bazı bölümlerinde kullanmak için şiğ dokumaları yapmışlardır. Ayrıca Kazakların Aday boyu kamış bitkisinden sepet ve raf ürettiği bilinmektedir (Zaimoğlu, 2012:129). Azerbaycan'da cenaze defin törenlerinde kabir hasırları kullanma geleneği çok eski yıllara dayanmaktadır (Özcan, 2017:87).

Geniş bir coğrafyada varlığını sürdürmüş olan Türk kültür ve sanatının başlangıç ve beslenme kaynağı Orta Asya'dır. Orta Asya'dan Anadolu topraklarına uzanan bu yolculukta Türkler, doğada buldukları ağaç, dal, yaprak ve bitki saplarından objeler yaparak günlük hayatlarında da kullanmışlardır. Hammaddesi doğa kaynaklı olan sepetlerden gerek kullanıma bağlı olarak gerekse yapısal özellikleri açısından yıpranarak az sayıda örnek ulaşmıştır.

Önceki dönemlerden elde edilen nadir örneklerden birisine neolitik döneme tarihlendirilen, Çatalhöyük kazılarında elde edilen defin sepetidir. Çatalhöyük yerleşkesinde yapılan kazılarda M. Ö. 6500 yıllarına ait sepet ve küfe kalıntıları bulunmuştur. Neolitik dönem insanları sepetleri sadece taşıma ve saklama aracı olarak kullanmamışlardır. Tahılları sepette koyarak sıcak toprakta kavurma ve ısıtma işleminin yapıldığı bilinmektedir. Çatalhöyük'deki duvar resimlerinden ve buluntulardan (Bkz. Görsel 1) ölüleri sepette içinde gömdükleri anlaşılmaktadır. Sepetler sarmal teknikle dokunmuş ve tabandan başlayarak spiral şeklinde örülmüştür. Buluntulardan Neolitik dönem sepetlerin günümüzdeki sepetlerle aynı teknikle dokunduğu anlaşılmaktadır (Türktaş, 2011:134). Arkeolojik bulgular Anadolu'da sepet örücülüğünün, Neolitik dönemde Çayönü, Çatalhöyük, Ulucak, Domuztepe,

Aşağı Pınar'da başladığını ve Batı Anadolu'da Gülpınar, Beşik-Sivritepe Alacalıgöl'de Kaltolik dönemde de devam ettiğini göstermektedir (Özdemir, 2010:2).

Görsel 1: Catalhöyük Kazısında Bulunan Defin Sepeti, Fotoğraf. Jason Quinlan

Kaynak: (Türktaş, 2011:120)

Türkiye'de sepet örücülüğü yedi coğrafi bölgede yapılmaktadır. Sepetlerin formları ve ebatları üretildikleri bölgenin yaşam şartlarına ve iklime bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Buna rağmen bazı sepet örücülüğü bölgelerinde üretilen sepetler diğer bölgelere göre daha fazla öne çıkmışlardır. Ülkemizde sepet üretilen önemli yörelerden bazıları şunlardır; Enez, Biga, Meriç (Edirne); Süleymaniye (İstanbul); Kandıra, Karamürsel (Kocaeli); Abalı, Geyve, Tarakçı, Sapancı-Kestanelik, Pamukova(Sakarya); Amasra, Çaycuma(Zonguldak); Kastomuğu; Ünye-Göbü, Göbünalcı (Ordu); Pazar, Çayeli(Rize); Evreşe, Ayvacık-Küçükkuşu (Çanakkale); Mustafa Kemalpaşa, Büyükorhan-Durhasan (Bursa); Karaburun (İzmir); Sarayköy, Uyanık(Denizli), Yalvaç(Isparta); İskilip (Çorum); Doğrugöz-Akşehir (Konya)'dır (Ertuğ, 2006:674-675).

Anadolu'da sepet çeşitleri ve isimleri, ebatları ve kullanım alanlarına göre değişiklik göstermektedir. Sepet ve sele kelimeleri en sık kullanılan terimler arasında yer almaktadır. Sepet kelimesi; Farsçada "hasır kova" anlamına gelen sabad veya sapad sözcüğünden ve sele kelimesi ise Arapça salla kelimesinden türetilmiştir. Çar, çötüre, kalaf, gıdık (Bkz. Görsel 2), hentskeli ve hentskel, karnal, kofin, küfe, şelek, tikina, çöte, çit, zembil v. b. sepet çeşitlerine verilen adlardan bazılarıdır (Ertuğ, 2006:673).

Görsel 2: Gıdık Sepeti ile Fındık Toplayan Giresunlu Kızlar. Bu Fotoğraf 1952 Yılında Tedavüle Giren 5 Liralık Kâğıt Banknotlarının Arka Yüzünde Kullanılmıştır.

Kaynak: (Menteşoğlu, 1936)

Fonksiyonlarına göre tanımlanan sepetlere yumurta sepeti, kaşıklık sepeti, pazar sepeti, incir sepeti (Bkz. Görsel 3), bulgur sepeti, nişan sepeti, şişe sepeti gibi sepetler örnek olarak verilebilir.

Görsel 3: İncir Sepeti Örneği

Kaynak: (Kırmacı ve Şahin, 2019:57)

Sepet örücülüğü, hammadde bakımından zengin olan sulak bölgelerde yaygın olarak yapılan bir el sanatıdır ve Türkiye’de yaklaşık 200 bitki türünden sepet yapılmaktadır (Durmuşkahya, 2008:93). Karadeniz bölgesinde fındık, kestane ve mısır; güney bölgelerde zakkum, hayıt, kızılıçık, buğday sapı; iç bölgede hasırotu ve türleri, kamış, söğüt, kestane, kavak; kuzey batı bölgesinde kargı, kamış, zakkum, kavak, meşe, kestane ve batı kesimlerde söğüt, ılgın ve sarıçam kullanılmaktadır (Demir, 2020:56).

Sepet dört aşamada örülür; taban örme, gövde örme, ağız kapatma ve sap örmedir (MEGEP, 2006:4). Sepetin işlevine ve boyutuna göre yuvarlak veya oval taban yöntemi ile başlanır. Anadolu sepet örücülüğü iki temel örgü tekniği ile yapılmaktadır. Bu teknikler; yassı ve yuvarlak şerit örgü teknikleridir. Ayrıca sık sarma ve seyrek sarma örgüde kullanılan teknikler arasında yer almaktadır (Yanar ve Arin, 2021:591-593).

Binlerce yıllık bir kültür sanat geçmişi olan Türk kültüründe sepet örücülüğünün kökenleri çok eskilere dayanmaktadır. Türk kültüründe sepetler özellikle taşıma amacıyla kullanılmaktadır. Son yıllarda ise Anadolu’nun çeşitli yörelerinde geleneksel yöntemlere bağlı kalınarak, farklı formlarda sepetler üretilmektedir. İlk sepet örneklerine göre sepetlerde farklı renkler, motifler ve formlar görülmektedir. Daha önce estetik kaygılarla üretildiği düşünülen sepet örneklerinin, günümüzde ticari kaygılarla, turistik amaçlı üretilmeye başladıkları için kitschleşmeye başladığı görülmektedir. Bu tarz sepet örnekleri sepetlerin günümüzdeki değerini giderek düşürmektedir.

5. Kuzey Amerika Kızılderili Kültüründe Sepet Örücülüğü

Kuzey Amerika Yerlileri, Kızılderililer, Amerikan Yerlileri kelimesi, 10. 000 – 15. 000 yıl önce Asya kıtasından Amerika kıtasına Bering Boğazı yolu ile geçen yerleşimcilere verilen addır. 1492 yılında Kristof Kolomb’un Amerika’yı keşfinden sonra Avrupalı göçmenler ile ilk yerleşimciler temasta bulunmuş ve bir müddet barış içinde yaşamışlardır. Fakat bu sulh dönemi Avrupalı göçmenlerin toprak hırsı yüzünden kısa sürmüştür. 1776 yılında Amerika Birleşik Devletlerinin kurulmasını izleyen yıllardan 19. yüzyılın sonuna kadar süren “Indians Wars - Kızılderili savaşları” olarak bilinen döneme girilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri yetkilileri tarafından Kızılderililerin topraklarına el konularak “Reservation- Kızılderili rezervasyonu” veya kısaca “Reservation - Rezervasyon” denilen, kısıtlayıcı yasal yerleşim bölgelerine göçe zorlanmışlardır (Zeytinoğlu, 2020:192-198).

Avrupalı kâşifler Amerika'ya ayak bastıktan sonra, çeşitli hastalıkları ve sömürgeciliği de beraberlerinde getirmiş, bu durum yerli halkın yaşam koşullarını olumsuzlaştırmıştır. Kuzey Amerika Yerlilerinin dinleri değiştirilmiş, kimlikleri unutturulmaya çalışılmıştır. Ama yerli halk kültürlerine sahip çıkmış ve geleneksel el sanatlarını devam ettirmeye çalışmışlardır. Sepet örücülüğü de günümüze ulaşan bu el sanatlarından biridir. Bu tarihsel süreç içinde desen, teknik ve kullanılan hammaddede değişiklik olsa da Kuzey Amerika Yerlileri arasında sepet örücülüğü sanatı halen devam etmektedir.

Kızılderili sepet örücülüğü, Kuzey Amerika'da birkaç bin yıldır yapılan eski bir sanat formudur ve günümüze gelinceye kadar geçirdiği evreler trajik Kuzey Amerika Yerli tarihi ile paralellik göstermektedir. Kızılderili sepet örücülüğü Avrupalı göçmenler ile Kızılderililerin temasından önce ve temastan sonra olarak iki dönem halinde incelenebilir. İlk dönem sepetçilik örnekleri, Kızılderililerin Avrupalılarla ilk karşılaşmalarına kadar örülen sepetleri kapsamaktadır. Tarih öncesi arkeolojik sepetler, bu evre ile özdeşleştirilebilir.

İkinci dönem olarak, Kızılderili topluluklarının yeni göçmenlerle temasından sonra ürettikleri sepetlerdir. Temasın ilk yıllarında yerli sepetlerinde Avrupalı göçmenlerin etkisi henüz görülmemiştir. İki toplum arasında iletişimin artması, rahibelerin ve Katolik misyonerlerin yerel halkla yaptığı dini ve sanatsal çalışmalar ile yerli sanatçılar geleneksel sepetçilikten uzaklaşmıştır. Avrupalı tüccarlardan öğrendiği ipek nakış ipi, cam boncuklar, anilin boyalar gibi yeni dokuma malzemeleri ile yerel olmayan sepet formlarını benimsemişlerdir.

19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyılın başlarında rezervasyon bölgelerine göç etmek zorunda kalan yerli halk daha ucuz ve kolay ulaşılabilen Avrupa ticari mallarına yönelmişlerdir. Bu dönemde birçok bölgede yerli sepet üretiminde azalma ve yozlaşmalar görülmüştür. Sepetlerin, Avrupalı tüccarlar ve küratörlerin dikkatini çekmesi ile sepet dokumacılığı yeniden canlanmış, bu dönem "sepet çılgınlığı (basket crazy)" ve/veya "Hint sepet çılgınlığı (Indian basket craze)" olarak adlandırılmıştır. William ve Mary Knight, Barbareno Chumash, DatSo La Lee Dabuda (LouisaKeyser), Elizabeth Hickox sepet çılgınlığı dönemi sanatçılarıdır ve tüccarlar tarafından desteklenmişlerdir. Bu sanatçıların eserleri günümüzde müzelerde sergilenmekte ve yüksek fiyatlarda müzayedelerde satılmaktadır (Bkz. Görsel 4) (Turnbaugh ve Turnbaugh, 2004:66-70).

Görsel 4: Kuzey Amerika Yerli Sepetleri Örnekleri

(Müze Envanter No:3/9367, ca. 1890-1910 ve Müze Envanter No:25/699, ca. 1920)

Kaynak: (Eroğlu, 2015a)

Kuzey Amerika Yerli kültürü, doğayla insanlar arasında kurulan ruhsal bir düzen sistemine dayanmaktadır. Tüm yaşayan varlıkların, dünyanın toplu ruhuna dâhil olmakla birlikte, birer ruhani varlık oldukları kabul edilmektedir (Daniels, 2018). Avcılar yemek için avladıkları hayvanların ruhlarına, sepet sanatçıları ise kestiği bitkinin ruhuna şükranlarını sunarlar. Dokumacılar sepetleri sadece işlevsel birer obje olarak değil, aynı zamanda ruhlara şükretmek için sebep olarak görmektedir. Sepet malzemesinin kesim zamanı kutsaldır, dokumacılar atalarının yürüdüğü yerde yürüdüklerinin bilincindedir. Bundan dolayı, sepet sanatçısı doğadaki ruhlara olan şükranını, sepeti dokumadan önce doğru hammaddeyi, doğru zamanda hasat etmesi ve doğru şekilde hazırlaması ile göstermektedir (Bernstein, 2003:11-12).

Kuzey Amerika kıtası çok geniş bir yüz ölçümüne sahip olduğundan dolayı zengin bir bitki örtüsü çeşitliğine sahiptir. Bu çeşitlilik yerli sepetlerde kullanılan hammaddelerde de kendini göstermektedir. Söğüt (willow), saz, kese çiçeği (ceanothus), erguvan, katran çamı (pine pitch), sedir (cedar), ayı otu (bear grass), kiraz ağacı, vişne ağacı, yuka (yucca), fındık ağacı (hazel), hasırotu (bulrush), şeytan pençesi (devil's claw), sukamışı (cattail), kırkkilit otu (horsetail) bitkiler sepet örücülüğünde kullanılan hammaddelerden bazılarıdır (Eroğlu, 2015b).

Bu bitkilerin yaprakları, sapları, köklerinden yararlanıp atkı ve çözgü ipe elde edildiği gibi bazı bitkilerin boyama özelliklerinden de yararlanılarak sepetlerin süslenmesinde kullanılmıştır. Yuka kökünden ve erguvan bitkilerinden kırmızı, şeytan pençesinden siyah rengi elde edilmiştir. Köklerinin doğal rengi kahverengi olan hasırotu ve eğreltiotu dokuma için siyaha boyatılmıştır. Sedir ve ladin ağaçları yetiştiği bölgeye göre rengi açık veya koyu olarak değişkenlik göstermektedir. Yuka bitkisinin de bazen güneşte ağartılarak renginin değişmesi sağlanmıştır (Bernstein, 2003:11-12). Sepetin dokunması esnasında boyalı malzemelerin kullanılmasıyla dekoratif süslemeler oluşturulmuştur. Baklava dilimi, dimi, büküm gibi çözgü ve atkı elemanlarının yapısal manipülasyonu yoluyla örgü çeşitleri oluşturularak sepetlere dekoratif bir görünüm verilmiştir. En sık rastlanan bezeme yöntemlerinden biri de tamamlanmış sepet üzerine boncuklar, pandantifler, tüyler, deniz kabukları, ipek floşlar ve blok damgalı motifler eklenerek yapılan süslemelerdir. Sepetin yüzeyinde, doku, renk veya estetik görünümde farklılıklar yaratan dekorasyon, bazen süsleme unsurlarının tek başına bazen ise kombinasyonu (Bkz. Görsel 5) halinde kullanılması ile gerçekleştirilmiştir (Turnbaugh ve Turnbaugh, 2004:82).

Görsel 5: Örgü Tekniği ve Yabancı Malzeme ile Süslenen Sepet Örnekleri

Kaynak: (Eroğlu, 2015a)

Kuzey Amerika Kızılderili sepetleri; tekleme tekniği (plaited technique) (Bkz. Görsel 6), bükerek ikileme (wicker technique) (Bkz. Görsel 7), ikileme tekniği (twined technique) (Bkz. Görsel 8), ve ajur örme tekniği (coiling technique) (Bkz. Görsel 9), olmak üzere dört temel teknik üzerine inşa edilmiştir. Kızılderili sepetleri dünyada teknik çeşitlilik bakımında özel bir yere sahiptir (Bernstein, 2003:16).

Görsel 6: Tekleme Tekniği (Plaited Technique)

Görsel 7: Bükerek İkileme (Wicker Technique)

Görsel 8: İkileme Tekniği (Twined Technique)

Görsel 9: Ajur Örne Tekniği (Coiling Technique)

Kaynak: (Santa Barbara Museum Of Natural History Kataloğu, t.y.)

Kuzey Amerika sepetlerinin kullanım alanları çok geniştir. Yük sepetleri ve tohum çırpıcılar, un sepetleri, elek sepetleri, kaynatma sepetleri ve çorba kapları, kök toplama sepetleri, düğün sepetleri, ölüm sonrası ritüellerde kullanılan sepetler, av sepetleri, saklama sepetleri, su şişesi olarak kullanılan sepetler, tören sepetleri gibi birçok amaçla fonksiyonel sepetler örülmüştür (Bkz. Görsel 10).

Görsel 10: Savurma, Kavurma ve Eleme Tepsisi; Tohum Taşıma ve Depolama Sepeti

Kaynak: (Eroğlu, 2015a)

6. Kuzey Amerika Kızılderili Sepet Örucülüğü ile Türk Sepet Örucülüğünün Karşılaştırılması

Kuzey Amerika Kızılderili ve Türk sepet örücülüğünün benzer özellikleri olduğu gibi farklılıkları da mevcuttur. İki kültür sepetleri arasındaki en büyük ayırım Kuzey Amerika sepetlerinde işlevsellik kadar görselliğin de önemli olmasıdır. Kızılderili sepetleri zanaattan öteye gitmiş sanata dönüşmüşlerdir. Türk sepetleri incelendiğinde ise sağlamlık ve fonksiyonelliğin ön planda tutulduğu görülmektedir. Anadolu sepetleri, Kızılderili sepetlerinin aksine genellikle tek renk, desensiz ve bez ayağı tekniğiyle örülmüştür. Fakat Türkiye’de birkaç bölgede Amerika Yerli sepetlerine, örülme tekniği ve motif benzerliği gösteren sepet örnekleri de görülmektedir. Kızılderili sepetlerine en yakın örnek Hatay (Antakya) ilinde, buğday saplarından örülen ve yörede “cimem”, “tabak” ya da yöresel adıyla “tabakiyye-tıbayka”, yer sofrası

olarak kullanılan büyük boy “sini-sofra” (Bkz. Görsel 11) olarak adlandırılan ürünlerdir (Çelik, Karakelle ve İleri, 2013:66-69).

Görsel 11: Hatay (Antakya) Sini-Sofra Örneği, Fotoğraf:Berna İleri

Kaynak: (Çelik, Karakelle ve İleri, 2013:71)

Antakya cimemleri Napolitan örgü tekniği ile yapılmış düz formda objelerdir. Türk kültüründe boyutsuz ve düz olarak örülmüş sepet örnekleri sıklıkla görülürken, araştırmanın yapıldığı Kuzey Amerika Navajo rezervasyon alanında, yerli sepetlerinde geniş çaplı ve düz formu sepet örneklerine rastlanmamıştır.

Türk kültüründe bir çok sanat dalında karşımıza çıkan, “çarkifelek” olarak isimlendirilen motif, Kızılderili kültüründe sepet örücülüğünde de karşımıza çıkmaktadır. Çarkifelek (Svastika) motifi, incelenen Kızılderili sepetleri (Bkz. Görsel 12) ve Hatay cimemlerinde (Bkz. Görsel 13), en sık karşılaşılan ortak motiftir. Bunun en önemli nedeni svastikanın; yıldızları, gezegenleri, gök katlarını yeryüzünü tanımlamak için kullanılan evrensel bir motif olması (Aksoy, 2021:29) ve her iki kültürün önceki inanç sistemi olan Şamanizm etkilerinin sanatlarına olan yansımasıdır.

Görsel 12: Çarkifelek Desenli Kuzey Amerika Kızılderili Sepet Örnekleri

Kaynak: (Eroğlu, 2015a), (Santa Barbara Museum Of Natural History Kataloğu, t.y.), (An Apache Tray, 2005)

Görsel 13: Çarkifelek Desenli Hatay (Antakya) Cimem Örnekleri

Kaynak: (Köleoğlu, 2023)

İnsan figürü Kuzey Amerika Kızılderili sepetlerinde sık kullanılan desenler arasında yer almaktadır (Bkz. Görsel 14). Özellikle labirent adam konulu sepetler insanın yaşam serüvenindeki iyilik ve kötülüğünü temsili yolla anlatır ve kabileler arasında çok yaygın sepet örneklerindedir (Bernstein, 2003:19). Türkiye kültüründeki sepet örneklerine bakıldığında figüratif ve insan figürünün kullanıldığı sepet örneklerine rastlanmamaktadır.

Görsel 14: Kuzey Amerika Kızılderili İnsan Figürlü Sepet Örnekleri

Kaynak: (Eroğlu, 2015b)

Her iki kültürün sepetlerinde natüralist çiçekler kullanılmamış, çiçek desenleri stilize edilerek örülmüştür. Kızılderili sepetlerinde insan ve hayvan figürlü motifler çok tercih edilmesine rağmen bitkisel motifler (Bkz. Görsel 15) sepetlerde daha az yer almaktadır. Anadolu sepetlerinde ise; özellikle Hatay ve Mardin yöresinde, stilize çiçekler (Bkz. Görsel 16 Görsel 17) tek başına veya geometrik motiflerle birlikte kullanılmıştır.

Görsel 15: Kuzey Amerika Kızılderili Stilize Çiçek Desenli Sepet Örnekleri

Kaynak: (Santa Barbara Museum Of Natural History Kataloğu, t.y.)

Görsel 16: Stilize Çiçek Desenli Hatay (Antakya) Cimem Örnekleri

Kaynak: (Köleoğlu, 2023)

Görsel 17: Stilize Çiçek Desenli Mardin Sifri Örneği

Kaynak: (Akan, 2013:26)

Anadolu halkı ve Kızılderililer, doğada gördükleri hayvanların motiflerini de sepetlerinde kullanmışlardır. Türkiye’de örülen sepetler incelendiğinde çok nadir natüralist hayvan tasvirlerine (Bkz. Görsel 19) rastlanmaktadır. Genellikle sepetlerde görülen sembolik hayvansal motifler, kilimlerde ve halılarda kullanıldığı görülen Türk desenleridir (Bkz. Görsel 18). Özellikle Aksaray’ın Gülağaç sepetleri de geleneksel hayvansal motifler ile süslenmiş sepetlere örnektir.

Görsel 18: Deve Boynu Motifli, Yılan Eğrisi Motifli, Akrep Motifli Sepet Örneği, Aksaray Gülağaç

Kaynak: (Karatay, 2019:66-69)

Görsel 19: Horoz Tasviri, Hatay (Antakya) Cimem Örneği

Kaynak: (Köleoğlu, 2023)

Kuzey Amerika Kızılderili sepetlerinde hayvansal motifler (Bkz. Görsel 20 ve Görsel 21) Türk sepetlerinde olduğu gibi stilize edilerek kullanılmıştır. Ayrıca Kızılderili sepetlerinde, Avrupalı alıcıların talebi ile, natüralist hayvansal tasvirler (Bkz. Görsel 22) ve kuş motifleri de (Bkz. Görsel 23) yer almaktadır (Bernstein, 2003:19).

Görsel 20: Kırkayak Tasarımlı ve Kurbağanın Eli Tasarımlı Kızılderili Sepet Örneği

Kaynak: (Hupa/Karuk Area Basket, t.y.), (Trinket Baskets:Insides/Outsides, 2018)

Görsel 21: Solucan İzi Tasarımlı ve Su Yılanı Tasarımlı Kızılderili Sepet Örneği

Kaynak: (Core Memory:Louisiana Native American Basketry, 2022), (Native American Basketry, t.y.)

Görsel 22: Kuzey Amerika Kızılderili Natüralist Hayvan Desenli Sepet Örnekleri

Kaynak: (Eroğlu, 2015b)

Görsel 23: Kuzey Amerika Yerli Kuş Motifli Sepet Örneği

Kaynak: (Santa Barbara Museum Of Natural History Kataloğu, t.y.)

Her iki kültürde de desen ve motif özellikleri bakımından benzerlik gösteren sepet (Bkz. Görsel 24 ve Görsel 25) rnekleri tespit edilmiştir. Bu sembollere örnek olarak Anadolu kilimlerinde de sık rastlanan “küpe motifi” verilebilir. Anadolu’da bekar kızlar evlenme isteklerini dokumalarında küpe sembolünü kullanarak belirtmişlerdir (Yeşildal, 2019:193). Küpe motifi aynı zamanda karşımıza “Ayna motifi” (Bkz. Görsel 24) olarak şanlıurfa yöresindeki it süslemelerinde de çıkmıştır (zcan, 2017:98).

Görsel 24: Ayna Motifli Hatay (Antakya) Cimem rneği ve ‘Küpe (Ayna)’ Motifi izimi

Kaynak: (TÜRSAB, 2020:48)

Kızılderili Hupa, Yurok, ve Karok kabilelerinin sepetlerinde kullanılan ‘Yılan Burnu Tasarımı (Snake Nose Design)’ sembolleri şekilsel olarak küpe motifi ile benzerlik göstermektedir (Bkz. Görsel 25).

Görsel 25: Kızılderili Karok Kabilesi ‘Yılan Burnu Tasarımlı’ Sepet rneği ve ‘Yılan Burnu’ Motifi izimi

Kaynak: (Eroğlu, 2015a)

Sepet rclğ, kırsalda yaşayan insanlar için önemli el sanatlarından biridir. Tarımla uğraşan toplumlar için sebze ve meyvelerini toplamak, tahıllarını saklamak, malzeme taşımak için kullanılan sepetler, her dönem için tercih edilen kullanım objeleri arasındadır. Sepet dokumacıları, sepet üretirken kullanım yeri ve amacına uygun formlar verip, uygun malzemeler seçmişlerdir. Kızılderili ve Anadolu sepetlerinde biçim, form ve kullanım amacı bakımından benzerlik gösteren örnekler bulunmaktadır. Amerikan Yerlileri Ulusal Müzesindeki (National Museum of the American Indian) Mebngkre yk sepeti (Bkz. Görsel 26) ile Karadeniz bölgesinde kullanılan fındık yk sepetleri (Bkz. Görsel 27) arasında benzerlikler mevcuttur. Fındık sepetleri üçgen tabanlı yk sepetleridir.

Mebngkre yk sepetleri de kamptan kampa taşınırken ev eşyasını korumak ve saklamak için kullanılmıştır. Ayrıca, 1800 yılların sonlarında Brezilya fıstığı ve kauçuğu toplamak içinde üretilmişlerdir (Eroğlu, 2015a). Her iki sepet form ve işlev olarak benzer ama örgü tekniği olarak farklılık göstermektedir.

Görsel 26: Mebêngökre Yerlileri Yük Sepeti

Kaynak: (Eroğlu, 2015a)

Görsel 27: Karadeniz Bölgesinden Fındık Sepeti Örnekleri

Kaynak: (Niyazoğlu, 2022:201), (Yıldız, 2023)

Form ve işlev olarak benzerlik gösteren başka bir örnek olarak Karamürsel Sepeti (Bkz. Görsel 28) ile Passamaquoddy kabilesi sepetini (Bkz. Görsel 29) gösterebiliriz. Her iki sepet de meyve toplamak amacıyla üretilmiştir. Bu nedenle, sepetler sapsızdır. Sapsız olması, Karamürsel sepetini diğer Anadolu sepetlerinden ayıran en belirgin özelliğidir. Sepet, sepetin etrafındaki ipleri bele bağlayarak kullanılır. Bu sayede, ağaçta meyve toplama işlemi kolaylaşmış olur. Passamaquoddy sepetinin de Karamürsel sepeti gibi sapsız olduğu görülmektedir. Arka kısmında sadece tutmak için küçük bir tutma bölümü mevcuttur. Karamürsel sepeti, kestane veya fındık ağacından yapılmıştır. Passamaquoddy sepetleri kanolara yerleştirilerek eşya taşımak için kullanılmaktadır. Bu nedenle, sepetler kanolara rahat konulabilmesi için çok büyük ebatlarda üretilmemiştir ve suya dayanıklı olması bakımından huş ağacından üretilmiştir. Karamürsel sepetleri de küçük görünümlü sepetlerdir. Ama koni şeklinde olduğu için çok fazla malzeme almaktadır ayrıca kestane ve fındık ağacından üretildikleri için çok sağlam ve dayanıklı ürünlerdir (Passamaquoddy Basket, 2008) (Çelik:1743-1746).

Görsel 28: Karamürsel Sepeti

Kaynak: (Türkmen, 2023)

Görsel 29: Passamaquoddy Yerlileri Sepet Örneği

Kaynak: (Passamaquoddy Basket, 2008)

Kuzey Amerika Yerli ve Anadolu sepetleri sadece eşya veya yük taşımak amacıyla kullanılmamıştır. Balık avlamak için “çöte” adı verilen sepetlerde bulunmaktadır. Her iki toplumda da üretilen çöteler form olarak benzerlik göstermektedir. Ayrıca, sepetler suyun dışarı çıkması için sık dokunmamıştır ve balıkların içeriye girebilmesi için küçük bir delik bulunmaktadır.

Görsel 30: Kuzey Amerika Yerli Balık Avlama Malzeme Örnekleri

Kaynak: (Eroğlu, 2015a), (Santa Barbara Museum Of Natural History Kataloğu, t.y.)

Görsel 31: Türkiye'den Çöte Örnekleri

Kaynak: (Özmenli, Gürsoy - Demir, 2013:47), (Demircili Köyü Sosyal Medya Hesabı, 2020)

Anadolu'da geleneksel arıcılık yapılan bölgelerde, kaliteli ve sağlıklı bal elde etmek için, "sepet kovanlar" da kullanılmaktadır. Kovanlar, ebat, malzeme ve form olarak yöresel farklılıklar göstermektedir. Yapılan saha çalışması ve literatür araştırmasında, kovan amacıyla kullanılan sepetlere Amerika Kuzey Amerika Kızılderili sepetleri arasında rastlanmamıştır.

Görsel 32: Konik Sepet Yapımı, Sepet Kovan Örnekleri

Kaynak: (Kaliteli Bal İçin Sepet Sovan Örüyorlar, 2018), (Şahin, 2021)

Kızılderili ve Türk kültüründe evlilik kutsal sayılmakta, hayatın önemli bir bölümünün başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Hem Türklere hem de Kızılderilere tören sepeti olarak da adlandırılan özel sepetler örülmüştür. Anadolu'daki sepetler "nişan sepeti" (Bkz. Görsel 33) olarak tanımlanmaktadır. Genellikle desensiz ve ebat olarak büyük saplı sepetlerdir. Nişan sepeti ile hem kız tarafı hem de erkek tarafı birbirleri için hazırladıkları hediyeleri gönderirler. Kızılderili düğün sepetleri (Bkz. Görsel 34) Türk sepetlerinden oldukça farklıdır. Düğün esnasında kutsal saydıkları nesnelere yere koymamak için kullanılırlar. Hopi kabilesinde ise, damadın ailesi gelin için gelinlik diker buna karşılık olarak gelinin aileleri, damadın ailesine sepet levhası hediye etmektedirler. Yerli sepetlerinin tasarımları da özeldir. Kullandıkları semboller ile dünyaya gelişi, acıyı, üzüntüyü ve evliliği temsil etmektedir (Santa Barbara Museum Of Natural History Kataloğu, t.y.).

Görsel 33: Anadolu'dan Nişan Sepeti Örneği

Kaynak: (Ertuğ, 2006:680)

Görsel 34: Kuzey Amerika Kızılderili Düğün Sepeti Örnekleri

Kaynak: (Eroğlu, 2015b)

Anadolu ve Kızılderili kültüründe sepetler mutfakların vazgeçilmez araç ve gereçlerindedir. Özellikle Yerli kabileler sepetleri kuru ve sıvı kaynatma kabı olarak kullanırlar. Kuru pişirme yönteminde, Yerliler ot ve tohumlarını sepet tepelerine sıcak kömürler atarak pişirmişlerdir. Sıvı kaynatmada ise; sepetler çok sıkı dokunur ve su eklendiğinde lifler şişer ve böylece su geçirmez. Kızılderili mutfaklarında sepetleri pişirme kapları dışında yemek hazırlama kapları, çorba kabı, saklama kabı, tepsi, kepçe, elek, yemek karıştırıcı, kaşıklık gibi birçok fonksiyonel ürün olarak görülebilir (Bkz. Görsel 35). Mutfakta kullanılan sepetler sadece işlevsel ürünler değildir, estetik olarak da özel sepetlerdir, form ve desen olarak çok zengin çeşitliliğe sahiptirler (Santa Barbara Museum Of Natural History Kataloğu, t.y.).

Görsel 35: Çorba Kasesi, Kepçe, Sıvı Kaynatma Kabı, Kuru Pişirme Kabı, Kaşıklık

Kaynak: (Santa Barbara Museum Of Natural History Kataloğu, t.y.)

Türkler sepetleri kuru gıdaları depolamak, sebze, meyve taşımak, kaşık-çatalları koymak, sini, tepsi ve nihale gibi mutfak araç ve gereçleri olarak kullanırlar (Bkz. Görsel 36). Türk mutfak sepetleri çoğunlukla desensizdir ve çeşitlilik bakımından Kızılderili sepetleri kadar zengin değildir.

Görsel 36: Kaşıklik Örneği, Ekmeklik Örneği, Kültür Bakanlığı Bitkisel Örucülük Sanatçısı Nebiye Yıldız'a Ait Sepet Örneği, Zembil Örneği

Kaynak: (Ertuğ, 2006:679-681)

Kızılderili sepetlerinde bebekleri taşımak için özel sepetler bulunmaktadır. Türk kültüründe ve Anadolu sepetlerinde bebeklerin taşınması amacıyla dokunmuş sepet örneklerine rastlanmamıştır.

Görsel 37: Kuzey Amerika Kızılderili Bebek Taşıyıcı

Kaynak: (Santa Barbara Museum Of Natural History Kataloğu, t.y.)

Anadolu'da zembil olarak bilinen saplı çantalar örülmektedir. Bu tarz çanta örneklerine Kuzey Amerika Kızılderili sepet örücülüğünde rastlanılmamaktadır.

Görsel 38: Mine Kanatlı'nın Zembil Çalışmaları

Kaynak: (Kanatlı, 2023)

Kuzey Amerika Kızılderili sepetleri arasında fantastik sepet olarak tanınan bir grup bulunmaktadır. Bu sepetler parlak renkli, kıvrımları olan süslü sepetlerdir. Bu sepetler yaban mersini, çilek, balkabağı,

kozalak ve mısır gibi yiyeceklerin şekillerinde örülen Wabanaki Sepetleridir (Bkz. Görsel 39). Bu tarz sepet örneklerine Anadolu'da rastlanmamıştır (Neptune ve Neuman, 2015:8).

Görsel 39: Fantastik Sepet Örnekleri

Kaynak: (Neptune, 2008:17-18)

Anadolu'da bitkisel örücülüğün hammaddelerinden biri de mısır kapçıdır. Ülkemizde yoğun olarak; Amasya, Antalya, Artvin, Bolu, Çorum, Edirne, Erzurum, Eskişehir, Gümüşhane, Mersin, Rize, Trabzon, Tokat illerinde mısır yetiştiriciliği yapılmaktadır. Mısır kapçı şerit halinde kesilerek veya iplik haline getirilerek sepet yapılmaktadır (Akpınarlı ve Aydın, 2019, 52). Karadeniz Bölgesinde, özellikle Artvin yöresinde, mısır kapçıdan yapılan sepetler yaygındır (Bkz. Görsel 40). Mısır bitkisi Amerika kıtasından dünyaya yayılmış olmasına rağmen Kuzey Amerika Yerlilerinde mısır kapçıdan yapılan ürünler tespit edilememiştir.

Görsel 40: Kültür Bakanlığı Bitkisel Örücülük Sanatçısı Nebiye Yıldız'a Ait Mısır Kapçıdan Sepet Örneği

Kaynak: (Yıldız, 2023)

SONUÇ

Sepet örücülüğünün ve bitkisel örücülüğün tarihi çok eskilere dayanmaktadır. İnsanoğlu temel ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra doğadaki ince ağaç dal ve yapraklarından objeler üretmek bitkisel örücülüğün temellerini atmışlardır. İkel olarak yaptıkları kullanım eşyalarını zamanla farklı formlara dönüştürmek için farklı malzemeler kullanmışlardır. Bu değişim sonucunda günümüzdeki sepet örnekleri ortaya çıkmıştır. Tarihsel süreçte ürettikleri sepetleri yiyecek taşımak, eşya taşımak ve kullanım eşyalarını koymak gibi amaçlar doğrultusunda fonksiyonel bir hale getirmişlerdir.

İnsanoğlu ilkel olarak ürettikleri sepetleri zamanla günlük hayatın vazgeçilmez kullanım eşyası haline getirmiştir. Teknolojik gelişmelere bağlı olarak sentetik alternatiflerin ve fabrikasyon ürünlerin kullanımının artması, el örgüsü sepetlere olan ilginin azalmasına sebep olmuştur. Teknolojik gelişmeler bir taraftan hayatımıza yeni kolaylıklar getirirken diğer taraftan da sepet gibi bazı el sanatı ürünlerinin kullanım ve üretimlerini azaltmıştır.

Geleneksel olarak üretilen, hammaddesi doğadaki lifler, bitkiler, ağaçlar olan sepetlerin kullanımı ve üretimi azalmış olsa da tamamen yok olmamıştır. Araştırmaya konu olan sepet örücülüğü Türk ve Kızılderili kültüründe kullanım ve öğretileri devam eden el sanatı ürünleri arasındadır. 2015 yılında Amerika Birleşik Devletleri sınırları içerisindeki Navajo rezervasyon alanında alan araştırması yapılmış, bir takım yönleriyle Türk sepetlerine benzeyen sepet örneklerine rastlanmıştır. Bu sebeple farklı coğrafyalarda bulunan farklı kültürlerde karşılaşılan sepet örnekleri; desen, renk, hammadde, kompozisyon, kullanım alanları yönünden incelenerek çalışmanın ilgili bölümlerinde karşılaştırılmıştır.

Sepet örnekleri, Türk kültüründe kullanım ve fonksiyonel özelliklerine göre şekillenmiş, Kızılderili kültüründe ise desen, motif, form özellikleri yönünden estetik değer taşıyan objeler olarak üretilmişlerdir. Türklere taşıma kolaylığı, dayanıklılık gibi özellikler aranırken, Kızılderili kültüründe dekoratiflik ön plandadır.

Her iki kültürde de form ve kullanım özellikleri yönünden benzerlikler görülmekle birlikte farklılıklar da görülmektedir. Örneğin Türk kültüründe görülen kovan sepetleri ve Kızılderili kültüründe görülen bebek taşıma sepetleri, iki kültürdeki sepetlerin sadece kendi kültürlerine özgü sepet örneklerindedir. Türk ve Kızılderili kültüründe eşya taşımak, saklamak amaçlı kullanılan sepetler tespit edilmiştir. Her iki kültürde de motif ve kompozisyon benzerlikleri görülmektedir. Türk kültüründe kullanılan çarkıfelek (svastika) motifini, Kızılderili sepetlerinde de görmek mümkündür.

Türk ve Kızılderili sepetlerinde bitkisel ve hayvansal figürlerin kullanıldığı örnekler görülmekte olup, bu sembol ve simgelerin natüralist üslupta değil stilize edilerek yorumlandığı görülmektedir. Türk kültüründe boyutu ve derinliği olan, vazo tarzını andıran örneklere çok fazla rastlanmamakla birlikte Kızılderili kültüründe adeta vazoyu andıran tarzda boyutlu ve derin sepet örneklerine rastlanmıştır.

Kızılderili sepet örücülüğünde kullanılan malzeme, form ve sembol-motif özelliklerine bakıldığında, Türk kültüründe görülen sepetlere göre daha farklı malzemeler, daha büyük ve değişik formlar ile zengin bir motif süslemesi uygulandığı görülmektedir. Kızılderili kültüründe sepetler müzelerde ve özel koleksiyonlarda sergilenecek zariflik ve güzelliكتedir. Günümüzde Kızılderili kültürünü yansıtan sepet örneklerini Amerika, İngiltere ve Kanada müzelerinde görmek mümkündür. Tüm bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere koleksiyoncuların, sanat severlerin ve küratörlerin dikkatini çeken ve arşivlerinde saklanan sepetler, Kızılderili kültüründe zanaattan sanata dönüşmüştür. Bu dönüşümde Amerika

kitasının keşfi ve kıtaya sonradan gelen İspanyollar ve diğer ülkelerin etkisi oldukça fazladır. Kızılderili (yerli) halkına, Avrupalıların kendi zevk ve beğenilerine göre sipariş usulü ile sepetler ürettirilmiştir.

Anadolu'da üretilen sepetler Kuzey Amerika sepetlerinin aksine genellikle tek renk ve desensizdir. Kırsal hayatın gerekliliği ile sağlamlık ön plandadır. Mardin ve Hatay (Antakya) sepetleri Kuzey Amerika sepetleriyle benzerlik göstermektedir. Sepetçilik, 2013 yılında Somut Olmayan Kültürel Miras Ulusal Envanteri'ne girmiştir. Maalesef bitkisel örücülüğün az kazanç getirmesi sebebiyle, sepet üretimleri her geçen gün azalmaktadır. Ülkemizde Kültür Bakanlığına bağlı, sepet örücülüğü yapan sadece 23 sanatçı bulunmaktadır. Kuzey Amerika Kızılderili sepetlerinin sergilendiği birçok müze bulunurken, Türkiye'de sadece İznik' de Arkeolog Fisun Ertuğ tarafından kurulan "Sepethane Müzesi" bulunmaktadır.

Günümüzde sepet örücülüğünün gelecek kuşaklara aktarılması amacıyla bu el sanatlarının geliştirilmesiyle ilgili planlamalar yapılmaktadır. Konuyla ilgili olarak özel ve resmi kurum ve kuruluşlarda bitkisel örücülük eğitim ve üretimi devam etmektedir. Fonksiyonel olarak kullanılan sepetler günümüzde, Kızılderili kültüründe olduğu gibi dekoratif ve hediyelik eşya kategorisine girmek üzeredir. Güncel moda anlayışı ile uyumlu, farklı motif, renk ve kompozisyonların olduğu fonksiyonel sepetlerin üretiminin ve bu konuda eğitimlerin artması, bu sanatın gelecek kuşaklara aktarılması konusunda son derece önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Akan, H. (2013). An Ethnobotanical Investigation on The Baskets of Mardin, South East Anatolia. *ADYÜTAYAM, Cilt 1, Sayı 1, s. 21-30*. <https://dergipark.org.tr/en/pub/adyutayam/issue/61035/906389>
- Aksoy, E. (2021). Navajo Kabilesinin Motifleri ile Anadolu Dokumalarında Kullanılan Motifler Arasındaki Benzerlikler. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 0, Sayı 28, s. 1-33*. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/diclesosbed/issue/65582/889138>
- An Apache Tray. (2005). (13 Aralık 2022). <https://www.bonhams.com/auctions/13100/lot/5187/>
- Bernstein, B. D. (2003). *The Language of Native American baskets*. ISBN:0-9719163-1-4.
- Core Memory:Louisiana Native American Basketry. (2022). (12 Aralık 2022). <https://newcombartmuseum.tulane.edu/portfolio-item/louisiana-native-american-basketry/>
- Çelik, A. - Karakelle, A. - İleri, B. (2013). Hatay Yöresinde Bitkisel Örücülük. *Akdeniz Sanat, Cilt 6, Sayı 11, s. 27-33*. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akdenizsanat/issue/27658/291541>
- Çelik, E. (2016). Kocaeli Yarımadasına Özgü El Sanatlarından Örnekler. II Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu, Kocaeli.
- Daniels, M. (2018). *Bir Nefeste Dünya Mitolojisi*, 10. Baskı. (Çev: P. Üstel), Maya Kitap, İstanbul.
- Demir, G. K. (2020). Bergama'da Son Ustasıyla Yaşatılan Sepetçilik. *Folklor Akademi Dergisi, Cilt 3, Sayı 4, s. 53-71*. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/folklor/issue/58667/792362>
- Demircili Köyü Sosyal Medya Hesabı. (2020). (15 Ocak 2023). <https://www.facebook.com/espiyedemircili/photos/a.1391168377876784/2658418491151760/?type=3>
- Durmuşkahya, C. (2008). 12.000 Yıldır Kullandığımız Sepet. *Bilim ve Teknik Dergisi, Cilt 0, Sayı 490, s. 92-93*. https://bilimteknik.tubitak.gov.tr/system/files/tamsayi_pdf/2008_9.pdf
- Eroğlu, M. A. (2015a). [Fotoğraf Çekimi]. Amerikan Yerlileri Ulusal Müzesi (National Museum of the American Indian), Amerika Birleşik Devletleri.
- Eroğlu, M. A. (2015b). [Fotoğraf Çekimi]. Navajo Rezervasyon Alanı, Amerika Birleşik Devletleri.
- Ertuğ, Z. F. (2006). Ethnobotany:At the Junction of the Continents and the Disciplines. Proceedings of the IVth International Congress of Ethnobotany (ICEB 2005) Yeditepe University, İstanbul.

- Hupa/Karuk Area Basket. (t.y.). (14 Aralık 2022). <https://redmesagallery.com/product/hupa-karuk-area-basket-circa-1900-bew-108>
- Kaliteli Bal İçin Sepet Sovan Örüyorlar. (2018). (18 Ocak 2023). <https://www.tarimtv.gov.tr/tr/video-detay/kaliteli-bal-icin-sepet-kovan-oruyorlar-10009>
- Kanatlı, M. (2023). *Kültür Bakanlığı Zembil Örücülüğü Sanatçısı Mine Kanatlı'nın Zembil Çalışmaları* [Yazılı Görüşmeden Elde Edildi].
- Karatay, S. K. (2019). Aksaray-Gülağaç İlçesi Sepet Örneklerinde Kullanılan Motifler ve Anlamları. *Sanat Dergisi, Cilt 0, Sayı 33*, s. 64-69. <https://dergipark.org.tr/pub/ataunigsfd/issue/44589/546063>
- Kılıç, S. - Albayrak, A. (2012). İslamiyetten Önce Türklerde Yiyecek ve İçecekler. *Journal of Turkish Studies, Cilt 7, Sayı 2*, s. 707-716. doi:10.7827/TurkishStudies.3336
- Kırmacı, M. - Şahin, Z. (2019). Basket Making and Its Usage in Aydın Province, Turkey. *Biyoloji Bilimleri Araştırma Dergisi, Cilt 2, Sayı 1*, s. 55-59. <https://bibad.gen.tr/index.php/bibad/article/view/23>
- Köleoğlu, N. (2023). *Sepetçilik Hasır Örmek Kültür Sanatçısı Kişisel Sosyal Medya Hesabı* [Instagram Gönderisi]. https://www.instagram.com/niyazikoleoglu_bugdaysapi/
- MEGEP. (2006). *T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Megep (Meslekî Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi) Tüm Alanlar Meslek Etiği*. Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara.
- Menteşoğlu, H. G. (1936). Giresun Bahçe Kültürleri İstasyonu Açılış Töreni (14 Ocak 2023). <https://www.yesilgiresun.com.tr/makale/6366743/huseyin-gazi-menteseoglu/besinci-emisyon-beslirlik-banknot-ve-findik-toplayan-kizlar>
- Native American Basketry. (t.y.). (16 Aralık 2022). <https://artsandculture.google.com/story/2AWBiVDR6UhdKQ>
- Neptune, J. S. (2008). Spirit of the Basket Tree:Wabanaki Ash Splint Baskets From Maine (11 Ocak 2023). https://hoodmuseum.dartmouth.edu/sites/hoodmuseum.prod/files/hoodmuseum/publications/spirit_of_the_basket_tree_final.pdf
- Neptune, J. S. - Neuman, L. K. (2015). Basketry of the Wabanaki Indians. *Encyclopaedia of the History of Science, Technology, and Medicine in Non-Western Cultures Sayı*, s. 1-10. doi:10.1007/978-94-007-3934-5_10220-2
- Neziroğlu, F. (2007). *Sepet Örmek Tekniği Ve Sanatsal Yorumlar*, (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi
- Niyazoğlu, K. (2022). Kültür Ekonomisi Bağlamında Samsun'da Geleneksel Sepetçiliğin Geleceği. *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, Cilt 5, Sayı 1*, s. 196-209. <https://dergipark.org.tr/pub/uhad/issue/70073/1103689>
- Özcan, N. (2017). *Fütürizm Ve Çit Örücülüğünün Tekstil Tasarımında Tekstür, Strüktür Ve Form Oluşumuna Etkileri*, (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi
- Özdemir, A. (2010). *Kalkolitik Smintheion (Gülpınar) yerleşiminde hasırcılık ve dokumacılık*, (Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
- Özmenli, M. - Gürsoy, A. - Demir, A. (2013). Giresun'da Ağaç Kültürü, Giresun'un Geleneksel El Sanatlarında Ağacın Yeri ve Önemi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 5, Sayı 8*, s. 29-51. <https://dergipark.org.tr/pub/ksbd/issue/16223/169905>
- Passamaquoddy Basket. (2008). (24 Aralık 2022). <https://hoodmuseum.dartmouth.edu/objects/160.35.14544>
- Santa Barbara Museum Of Natural History Kataloğu. (t.y.). (11 Haziran 2022). <https://www.sbnature.org/uploads/pages/AmericanIndianBasketryCatalog01072019-1555019465.pdf>
- Şahin, H. M. (2021). Trakyalı Arıcılara Özgü Konik Sepet Kovan Geleneği Nesilden Nesile Aktarılıyor (19 Ocak 2023). <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/trakyalı-aricilara-ozgu-konik-sepet-kovan-gelenegi-nesilden-nesile-aktariliyor/2365161>
- Trinket Baskets:Insides/Outsides. (2018). (13 Aralık 2022). <https://www.clarkemuseum.org/past-mini-exhibits>
- Turnbaugh, S. P. - Turnbaugh, W. A. (2004). *Indian baskets*. Schiffer Publishing Ltd., Pennsylvania.

- Türkmen, T. (2023). *Karamürsel Kadın Girişimci Üretim ve İşletme Kooperatifi Sepet Örücülüğü Sanatçısı Özel Arşivi* [Yazılı Görüşmeden Elde Edildi].
- Türktaş, Z. (2011). Anadolu'da "Hasır Dokuma ve Sepet" Kullanımına İlişkin Eski Bir Örnek; Çatalhöyük (Ve Günümüzde Görülen Uzantıları). *Akdeniz Sanat, Cilt 4, Sayı 7, s. 133-136.* <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akdenizsanat/issue/27654/291470>
- TÜRSAB. (2020). Türkiye Seyahat Acentaları Birliği (TÜRSAB), 2020, COVID-19'un Turizme etkileri ve Hatay Turizmin Geleceği (16 Aralık 2022). <https://www.tursab.org.tr/assets/assets/uploads/ticaret-odasi/hatay.pdf>
- Who Was Ashurbanipal. (2018). <https://www.britishmuseum.org/blog/who-was-ashurbanipal>
- Yanar, A. - Arin, K. (2021). Bitkisel Örücülük ve Sepet Ürünlerinde Koruma Onarım Çalışmaları. *Art-e Sanat Dergisi, Cilt 14, Sayı 27, s. 588-608.* doi:10.21602/sduarte.881987
- Yeşildal, Ü. Y. (2019). Küpe Motifinin Kültür Değişimi Kuramları Bağlamındaki Yolculuğu. *Milli Folklor, Cilt 16, Sayı 124, s. 189-201.* <https://dergipark.org.tr/tr/pub/millifolklor/issue/51228/666939>
- Yıldız, N. (2023). *Kültür Bakanlığı Bitkisel Örücülük Sanatçısı Nebiye Yıldız Özel Arşivi* [Yazılı Görüşmeden Elde Edildi].
- Zaimoğlu, Ö. (2012). Orta Asya Şiğ (Kamış) Dokuma Sanatı. *Sanat Dergisi, Cilt 0, Sayı 20, s. 129-135.* <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunigsfd/issue/2608/33568>
- Zeytinoğlu, Ö. (2020). Bir İnsanlık Trajedisi:Kuzey Amerika Kızılderililerinin Trajik Öyküsü. *Uluslararası Suçlar ve Tarih, Cilt 0, Sayı 21, s. 191-213.* <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ustich/issue/57960/821491>

Düzenlenmemiş Sürüm-First Published